

МОРФИУМ

ШЧЕПАН ТВАРДОХ

БИБЛИОТЕКА – АКВАМАРИН

Главен уредник
Филип Димевски

Јазична редакција
Лидија Танушевска

Наслов на оригиналот:
Szczepan Twardoch
Morfina

© Copyright by Szczepan Twardoch
© Copyright by Wydawnictwo Literackie,
Kraków, 2012
All rights reserved

Компјутерска обработка
Бегемот

Ликовно уредување
Наталија Лукомска

© Сите права на изданието ги има БЕГЕМОТ ДООЕЛ – Скопје. Забрането е копирање, умножување и објавување на делови или на целото издание во печатени или електронски медиуми без писмено одобрение од издавачот.

МОРФИУМ

ШЧЕПАН ТВАРДОХ

(РОМАН)

превод од полски јазик
Илија Трајковски

Скопје, 2016

И дните не довтасуваат
И ноќите не довтасуваат
И животот ќе се мушне ко полско глумче
Не занишувајќи ни тревка

Ezra Pound, *And the days are not full enough*

ПРВ ДЕЛ

ПОГЛАВЈЕ I

ГЛАВА. СМРДЕА.

Главата, пука. Јазикот, небаре пцовисан исушен полжав, рапав. Непцето под кора од засушена плунка. Главата ми пука. Пустелија. Смрдеа од сопствените излучувања.

Значи, се разбуди? Се разбуди? Не се разбуди. Да продолжам да спијам? Сон, ќе исчезне ли страдањето на сон? Нема да исчезне.

А во сонот... Беше ли тоа сон?

Значи, се буди. Се будам. Се разбудив. Очите ме печат, ги ископува гурелките, со прсти ги ископувам клепките слепени со гној. Отворам очи. Каде сум? Дома не сум.

Мора да се стане, да станам, да одам на шолја, да ги олеснам цревата. Не ми се станува, не сакам. Би полежал, јас би полежал. Каде? Дома не. Мора да се стане.

Станува. Станав. Вртоглавица. Седнува на креветот.

Седи, седам, вртоглавица, да повратам, па со ненадејно отфрлање напред, како мечувалец, ко пливач, се цитнав напред, пред себе, од станот што не е мој, во ходникот на катот, па сè до нужникот.

Се празни, се испразнувам, напнатиот мев станува клапната мешина. Главата, пука. Има ли вода? Ја отворам четирикраката славина со син беџ, како оној на Виртути¹, вода нема, никогаш нема. Има во кофата, ја донела Ањела или некој друг ја има донесено.

¹ Virtuti Militari орден за храброст во Полска (заб. на прев.).

Го исплакнав нужникот со вода од кофата. Потоа мијалник, затка, млаз во порцеланскиот свод на лавабото, вода, ќе се напиеш? Да се напијам. Да се напиеме. Да пиеме.

Вчера: Општинската управа го објавува списокот на дваесет и двата пункта со бесплатна вода за полнење. Водата наполнета од тие пунктови треба да се преврие пред употреба. Кур ме боли. Го плискам лицето, си ја полевам отечената глава со водата што остана, ми чкрипи черепот, слушам, ми чкрипи черепот, однатре надуениот мозок ги притиска коските, однадвор ја заледува мразовитиот млаз вода, ја дига главата. Ме гледа од валканото огледало.

Тоа сум јас. Константи Вилеман.

А и последиците од пиењето вотка. Поточно вино, последните четири шишиња, во самотија, на кујнската маса мезејќи од лебот кој Ањела го имаше испечено во тепсијата, протриен со лук и посолен. Последните четири шишиња. Нема веќе вино. Нема ни да има вино. Можеби никогаш повеќе нема да има вино? Глупости, секогаш ќе има вино. Ама не за мене.

Педесет и трети ден од апстинецијата од „типот ем“. Четиринаесетти ден на Германците во Варшава. Пиење во самотија, од половината на второто шише пеење развратни песни, со третото патриотски песни, е да, така, со четвртото липање, расплакување, плачење. Преку подотворената врата на кујната сирка поспаното лице на Ањела, ви треба нешто? Сиктер пачавро, сиктер, дрта напудреницо, самотија ми треба, во мојава трагедија и во трагедијата на мојот град силно копнеам по самотија, но за петто шише бургундец сум изгорен и ништо да добијам не можам!

Но денес нема потреба да ѝ се извинувам на Ањела. Ањела се има навикнато. Кога еден маж ќе се напие, се подбива со светот и човештвото. Епа таков си е мажот. Такви си се мажите.

Се присетувам на пискотниците додека гледам во огледалото. Се присетувам на неа: Ањела, една стара шивачка, сестра на онаа што служеше кај тестот. Се кријам во неј-

зиното сопче. Таа спие во кујната. Газдите од кои ја изнајмува собата ги нема. Избегаа. Јас не избегав. А сега, зјапам во огледалото.

Јас сум. Косата разбушавена и мрсна, суратот блед, веќе два дена брадосан.

Дури сега сè ми доаѓа, односно сè ми се враќа: градот разурнат, веќе не е оној мојот, Хела и Јуренце во нашиот стан во Веделовата зграда² на улицата Мадалињска, мобилизација, опсада, капитулација. Полковникот Стажињски блада за прикривање на резилот на германската војска што се бори со бедното население во населбата Прага, одликувањето, неисплатената војничка плата, збудалувањето на капетанот Ксик и неговиот црн мустаќ, преминот од нашата позиција од Паркот Шелцки на улицата Паркова до бараките на шволежерите³ со цел да го чекаме апсењето по капитулацијата, ама јас на робија не одам, нафрлам празни муабети за тоа како ние мора да продолжиме со борбата, полковникот ми дава отпуст, оди, оди, браво, алал да ти е, потполно си во право, мора да продолжиме да се бориме, па го закопуваме мојот пиштол заедно со оружјето од неколкуте мои пријатели во градината на калуѓерките назаретанки на Черњаковска, па ќе ги изгориме униформите, дури и чизмите во едно кумбе, иако е штета да го направиме тоа со чизмите, ужасно смрди, но нема да станам воен затвореник, ни збор повеќе. А претходно, заедно со мобилизацијата – ветување. Апстиненција. По капитулацијата, трезвеноста од „типот ем“ со постепено намалување, баш поради тоа се синоќешните шишиња вино, а каде сега човек може да најде вино? Никаде. Вака со криење, циркус без пари!

Чад над распламената катедрала, толку возвишен и прекрасен. Им испративме братски поздрав на војниците

² Впечатлива зграда, именувана по основачот на првата, воедно најголема и најпозната фабрика за чоколада во Полска, Јан Ведел (заб. на прев.)

³ (пол.) *Szwoleżerowie* (фр.), *Chevau-léger* единици на лесна коњаница во полската армија по теркот на француската воена традиција (заб.на прев.).

кои се борат на полуостровот Хел, радиоспикерот вели, да живее Полска, Полска уште загината не е⁴. Но сепак.

Се предавам.

Пијам уште малку вода, директно од кофата. Жестоко ја подигнувам, сè дури стомакот не ми се оптегна ко мешина. Огледало. Јас сум, тоа сум јас, јас сум.

Го мразам ова место. Го мразам.

– Ањела, напрај ми кафе – крикнувам, крикот ми ги пара слепоочниците ко со дебели шајки, небаре прстите на Пилат Понтиј.

– Нема кафе – мадро се одсва од станот, како што се одсва и вчера.

Знам дека нема, зошто се дерам?

– Е па, направи ми чај.

– Нема ни чај. Само што го распалив шпоретот.

Зошто, зошто, зошто?

– А што има за јадење?

– Нишооо. Господине, треба да појдете, па да купите нешто. Продавале леб на пазарот на Мировска, триесет гроша за кило, и по четвртинки давале.

Ањела мрмори, туку нешто мрмори од кујната, од малата кујна во овој мал стан каде што издаваат уште едно сопче, сопче што смрди на стара жена, смрди на варена зелка и кромид, иако едно месец дена ни кромид, ни зелка не зготвила, но сепак смрди, а можеби и треба да смрди на зелка и кромид или можеби на чкембе чорба би требало да смрди или јас самиот си ги довикувам миризбите. Си ги замислувам ли за да се утешам?

Да излезам во градот, морам да излезам. Да го напуштам станот и да не се вратам. Надвор – дождови, смрзнувачка. Назад во бањата. Да се бричам или не? Да се бричам со ладна вода? Сепак, да се избричам. И ќе си ја средам косата. Ама без брилијантин, иако има во кутијата на полицата, ама па времево не е за брилијантин, војна е, па само со чешел за да не одам разбушавен. И потоа аспириин, два.

⁴ Наслов на полската химна (заб. на прев.).

И тие се при крај. Па и поткошула, сиври, чорапи. Па ќе облечам дебела јакна со шкотска волна, под јакната носам топол џемпер. Капа. Шал. Капут нема да облечам, времето не е за капут. Не, не, не е доволно. Твидот ја задржува топлината, но не е доволно. Облеката служи како доказ дека сум некој и нешто, но сепак, јас сум никој и ништо. Да ме спаси од крајот на светот, за да предочи дека јас – не сум кој било.

Јас, ова сум јас. Јас сум Константи Вилеман, сакам автомобили и елегантна облека. Не сакам коњи, униформи, па ни губитници. Ова сум јас, а не кој било. А сепак.

Но сето тоа е напразно, сè е бадијала. Се гледам себеси во огледалото, јас, тоа сум јас, но тој свет веќе не постои и во овој свет, тоа веќе не сум јас, и дури ако сум јас, сигурно сум никој и ништо. Па дури и во скапа облека, со скапи чевли. Никој и ништо. Баш така.

Излегувам. Зад мене вратата се затвора со презир. Се подбива со мене застарена врата, вратата на Ањела, не е моја вратава, макар што е во моја надлежност. Излегувам. Не се враќам. Сè уште не знам каде ќе одам, ама тука не се враќам.

Заминав, градов не е оној мојот. Стакла на прозорците немаше, таму каде што имаше, ги излепиле со хартија по крстовите од прозорците, крвчињата на Св. Андреј, на тие крстови беа распнати нашите животи, а сè почести беа шперплочите и ќорите јами од искорнати рамки од прозори и искршени стакла. Продавниците се затворени, заковани со штици или разбиени, наместо во продавници се тргува на улица, луѓето, пак, продаваа сè и сешто: англиски јавачки чизми, чешли, ламби и храна по цени од кои ти доаѓа да ги застрелаш. А, пак, луѓето, луѓето беа кој од кој, раскрекани праматари и панаѓурски трговци од варшавските предградија, богзнае од каде ја довлекале стоката, отмени дами, апаши, мангупи со лепливи прсти, џепчи и пилиштари. Општеството е растопено и претурено, не постои ни Евреин, ни Грк, нема дами, ни курви, нема ни професори, ни лопови. Стока од обиени продавници, од грабежи и обични, махинални разграбувања, па дури и сопствените бунди, стариот свет се стопа, се распосла

на улица на весници и картони, поредокот се разлеа ко растопен кристал, бундите, пожелни во ладниот октомври од орманите каде што припаѓаат завршија на улица, на улица во погрешни раце, една стара жена се обидуваше да продаде седло за коњ, откинато од нечиј коњ, дрпнато, измолкнато од под нечиј газ, па кому му спотребало уланско седло? Бездруго, на плеќи да си го обесиш и Германци по улици да носиш.

Може и да ја застрелаат.

– Може да ве застрелаат за ова, жено – ѝ реков.

– Ако не си за купуење, истај се господине!...

Па си заминав. Колку е добро што си имам пари, а имам затоа што сум паметен и прониклив. И така, најпрвин си одам, паметен ко што сум, си одам по улицата Штиркана, се појавуваат некои Еврејчиња, а бе, да можат сè ќе ми продадат, исклучиво за долари или злато, им се брза, преплашени се пустите, а јас си одам, не ги гледам Евреите, одам до безистенот на Мировска за да купам леб, сланина, јајца. Пола тезги беа запоседнати. Цените шашави, кило леб за злота и седумдесет гроша. Од лебот дистрибуиран од општината, оној за триесет гроша, нема, се потрошил. Мора да платам некаква пазарска цена, полоша и од кај Евреите. Земам едно кило. Освен лебот, купувам лонче кисело млеко, лонче подвртано со валкан канап, секому, кој си сака, тезгаијата му нацрпува од кацата за десет гроша, плаќам, нека си ебе мајката, па пијам од лименото лонче со одвратни траги од усни, помага.

Не помогна. Една старица има чоколада од пред војната, еден ред дванаесет злоти. Дванаесет! Зедов колку за три злоти, нешто за Јуренце, старицата со нејзините валкани рачишта открши таман колку за парите, па го свитка во весник.

Со јадењето во чанта, оти нема зембил в раце да носам ко некоја измеќарка, продолжувам да одам. Кога се има пари, сè се може, богами, сè може да се преживее.

Јас си имав. Уште во август, една седмица пред мобилизацијата, се испразни контото во народната банка ПКО, немаше нешто многу, но сепак, имаше нешто, па затоа и го исчистив, си бев претпазлив, остроумен, се купи злато по

профитерска цена под влијание на инфлацијата, предвоена цена, па се купија долари и сега се има, та и Хела има со што да го нахрани Јуренце, гордо си размислувам минувајќи ја редицата пред ПКО, намерно го заобиколив патот за да ја сирнам редицата што се протега дури до Филхармонијата, само еднаш дневно по педесет злоти даваат, луѓето меѓусебно си разменуваа крвнички погледи од под ободите на шеширите и во тие погледи: санација⁵, крадци, префригани полковници, каде се нашите, моите пари!

Ама јас си имам. Затоа што сум паметен, а луѓево се идиоти.

Затоа што си паметен, а луѓето се идиоти.

Кружев одоколу од проста причина што кога последниот пат бев во ПКО заедно со полковникот Стажињски, мајорот Томашевски, заменикот и капетанот Хохол, капетан на ескадрон на тешка артилерија, бевме на денот на капитулацијата, уште пред да ја објават, Томашевски доби Виртути Милитари, Хохол исто Виртути, а јас добив само Валечни⁶, туку така, за ништо го добив, значи, бевме во ПКО, во подземјето, јас тактички најназад, не се одсивав, зашто таму беа генералите: Јулиуш Румел, Тадеуш, Кутшеба, Михал Токажевски, Валеријан Чума, стојат над мапите, пушат цигари, покорени, капитулирани, поразени, ја прокурцаа Полска, но стојат над мапите запетлани до последната петлица, со сребрени јакички, со генералски пиштолчиња во малечки футроли крај газот, дамски пиштолчиња, шестки или седумки, баш такви, за да си ги свирнат в глава, ама некако, никој не си го свирна, макар што предадоа сè што можеше да се предаде, само не и петличето од мантилот.

Нашиот полковник муабетеше со шефот на штабот, Румел, да, одлучено е да се капитулира, а мене баш ми беше

⁵ Санацијата на Јузеф Пилсудски – националистичко движење за морална „санација“ на полската политика залагајќи се за авторитативна влада, против повеќепартиски систем (заб. на прев.).

⁶ (пол.) *Krzyż Walecznych* – орден за храброст покажана на бојно поле (заб. на прев.).

мерак да го извадам пиштолот и да им ги откинам тие генералски тикви, една по една.

Денес ни трага ни глас од генералите, само рајата стои во редицата за да ги добие своите педесет злоти.

Со јадењето во чантата одам до хотелот Европа, до кафената „Лурс“ да потслушнам што се зборува. Што пљампаат, што мумлаат, плескаат со вилиците како молежливи просјаци со канчињата по тротоарот. Нејсе, одам, кон „Лурс“ одам, уште малку да го одложам она што ќе следи. На крајот на четирисет и деветтиот ден од апстиненцијата од „типот ем“.

Влегувам. Внатре – невидена навалица, повеќето – офицери. На дел од нив им успева воопшто да не личат на себе, но оддалеку се познаваат, ко да им пишува на челата десетарски, по суратите им се познава, не по суратите, по суратот, зашто сите тие имаат еден ист чаушки сурат, полковнички, мајорски, капетански, благороднички, толку убаво им беше прилегал тој избричен сурат над везот на високите крагни, покриен со шапките со лакирани стреи, а сега така жално штрчи над мршавите или мрсни вратови, над извалканите крагнички на цивилните кошули, над сивите или кафени облеку, богзнае од каде ли ги собрале. Високиот Фалињски во облеку слечена од цуце, ракавите на јакната на полпат меѓу лактот и зглобот со бела трага од часовникот. Мрсниов се пробива до кошот со месестите гради истурени од горниот дел на јакната, небаре е напукнато црево на испржена крвавица, и одвај закопчаната кошула преку рамните елипси меѓу копчињата на мевот го открива телото како влакнесто тесто.

Другите – во униформи, поточно полууниформирани, цивилни јакни и војнички панталони, шинели, ама овенчани со шешири. Овие не мора да се кријат, тие се од Модлињ⁷. На крајот на краиштата, од кого би се криеле, Германци тука нема, Германците по кафеани не одат.

⁷ Одбранбената тврдина Модлињ била последно воено упориште пред Варшава, Германците со победата на Модлињ го освојуваат и градот (заб. на прев.).

Се разбира, сите сакаат да бидат со мене ко браќа. Ама неоти баш со мене сакаат да се побратимат. Тука сите се збратимени и си мислат дека и јас се вбројувам во нивното „сите“.

И само да се пљампало: де Франција, де владата во азил на Шикорски дејствува во Франција, а врховниот командант на армијата Рис-Шмигли е интерниран и дејствува од Романија, де Санацијата била ваква, де Санацијата била таква. Еден идиот со тапија на масичката под прозорот проповеда дека Полска мора да ја прифати духовната форма, да стане духовна држава и со духовноста повторно да се препороди како земја без нееднаквости и без прогонувања, како земја на просветлени граѓани, обединети со возљубеност кон доброто, убавината, напредокот, бога, справедливоста и пријателството.

И бонбочиња од анасон, задолжително. Е, баш тоа си мислев, дека освен тоа мора да има и бонбочиња од анасон, ликер од ружи и гага кокаин. Избирам масичка на другиот крај од салата за баш него да го гледам право во суратот, впрочем, на овој крај со шише вотка седат Руѓик и Малиновски, па си приседнав до нив.

А тие си тераат по свое. Да се регистрира или не? Завчерашното соопштение на Кохенхаузен го читаше? Го прочитав. Вчера презимиња од А до К. Утре од Л до Ш. Руѓик вели дека не оди, Малиновски се колеба, а поскоро и тој не би одел. Кога ќе се регистрира човек, нема бегање, праќаат во логор. А можеби и нема да пратат? Па нели: Франција, Франција, Франција, да се бијат Германците.

– Не се изнатепавете во овие три недели? – прашувам.
– Малку ви беше?

Тие си тераат по свое. Санација, па санација, да се казнело и да се израмнеле сметките.

– Кого сакате да казните? – прашувам. – Маршалот Пилсудски? На гробот да му се измочате.

– Тешко таа работа, чуваат стража – сериозно одговара Руѓик.

Тие не ме ни заушуваат. Еј, Костек, слушни го ова, многу е просто, до Краков така и така, од Краков до Будим-

пешта вака-така, онака, а па преку Татрите на скии лево-десно или прекутрупa, во Будимпешта дури и ако интернираат, таму, такуѓере, помагаат од унгарското министерство, помага министерот Барт, значи ако интернираат веднаш пуштаат, а кога ќе нè пуштат, до Констанца во Романија вака-така некако, од таму некаде, на некој брод и по Средоземно до Марсеј, таму нова армија, сојузникот ќе ни даде тенкови, сè ќе ни даде, ќе тепаме Германци, болшевици ќе биеме, со сите ќе се бориме, за слободата наша, ура! на Берлин, тоа сме ние! Да живееме! Да живееме!

– Ако толку сакаше да ни даде, не ќе му беше полесно во август да ни дадеше? – прашувам.

А тие злокобно зјапаат во мене од под накострешените веѓи и си размислувам, спремни ли се напразно да си муабетат за тоа или не, значи втренчено ме гледаат, а јас им ги гледам очите ко да им се прозорци излепени со хартии на крстовите. Спремни се да бладаат, брзи се на уста, но не зборуваат, оти се плашат, оти живеачката е веќе претешка за згора на тоа да си отежнуваат и со пријателски префрлања. Значи, не.

Руѓик го вади весникот.

– Што е тоа? – прашувам.

Руѓик слегнува рамена. Па што треба да биде? Новиот „Варшавски курир“. Претходниот „Варшавски курир“ веќе не постои, го нема, оти бездруго бил застарен, а сега бујрум, првиот број. На првата страница: „Важно објаснување кое се однесува на претходниот полско-германски конфликт“. Од страна „Черчилизам. Интересна статија на Бернард Шо“. Погледнувам на дното од страницата. Франќишек Совињски. Не го познавам. Сигурно е псевдоним: се плаши детево дека никој нема рака да му подаде оти им е од корист на Германците.

Еден тип во мантил ни се придружува на масичката, со Руѓик си подаваат раце како стари пријатели. Веднаш се гледа: офицер, саде офицери.

Ме гледа. Низок, со мев ко топка, ама со мршаво лице.

– Јас сум Калабињски. Полковник.

И пружа рака, па се ракуваме.

– Јас сум Вилеман. Пијаница – возвраќам.

Обајцата се смеат, Калабињски и Руѓик.

– Баш ни е мајтапчија потполковников – вели Руѓик, само за смрдениов полковник ни за момент да не се помне дека разговара со офицер, макар што од прва се гледа дека е помлад и резервист, но сепак, офицер си е офицер.

– И вие сте од Шлезија, полковнику? – додаде.

– Од Сосновјец – Калабињски го поправа. – Шлезиец сте.

– Не – одрекувам. – Варшавјанец, дојденец. Роден сум во Шлезија.

Не распрашува понатаму, за среќа.

– Страшно се боревме во Шлезија – демек не ми го вели тоа мене, туку во просторот. – И цело време потоа. Вие се боревте.

Го погледнувам попреку за да го забележи моето незадоволство.

– Само во биртии со макроа, кога курвата нејќеше да ми даде без пари – одговорив.

– Ах, господинот Вилеман се бореше во деветтиот улански полк! – Руѓик побрза со објаснување смешкајќи се нелагодно.

И му ја налеа чашката на Калабињски. Овој ја дрмнува на екс.

– Ми текна на една смешна работа – подвижна, ко од прва да го удри вотката, но наеднаш се стиши. – Бевме во едно гратче, Стопњица, во суштина саде Евреи, и си поминува еден автобус, преполн со Германци, па им се сипавме, но потоа излезе дека биле оркестар, музичари. Воен оркестар, во униформи. Еј, автобусот ко решето, музичарите исто, трубите, сите застрелани и изрешетани. Беља работа, пушки немаа, само тие труби.

Ми се згади.

Ја допивам вотката, поздрав, одам, не ми е местото тука.

Франција, Франција, некромантија, регистрација или не, санација, коалиција, мобилизација, демократија, дератизација, мозочна инсеминација. Надвор.

Одам. Морам да видам како се Хела и Јурек, да се допрашам, да се догалам, да се допогрижам, но најпрвин нешто за своја душа. Значи, до болницата Ујаздовска. Крај. Излегувам. Крај.

Излегувам од „Лурс“, морав да излезам оти ќе се разболе од ужасот, почна да ми се гади од таа проклетија, значи, излегувам, заминав. Крај.

Градот мој веќе не е мој, изрешетан, одам по улицата Краковско Предградие, поминува еден вод Евреи со лопати, одат во тројки, забрадени, наметнати со кафтани и на главите јармулки, триесетина, на некаква работа одат, ги придружуваат тројца Германци во воени униформи, но не се Вермахт, полковникот ме подучи: само Вермахт имаат германски орел лево на градите, другите униформирани формации немаат амблеми. А формации колку ти душа сака. Овие немаат, значи не се Вермахт. Кој да ги знае што се. Некаква полиција. Или есесовци. Рајата се раштркува, се обрнува, Еврејчињата со германската придружба одат среде разрушената улица.

А јас одам, одам по улицата Нов Свет каде не толку одамна видов исти колони со лопати, во костуми и шешири доброволците за одбрана на Полска одеа да копаат ровови, а сега има само гробови каде што некогаш имаше коловоз, селски запрежни коли наместо трамваи, трамваи нема, нема ни автобуси, има запрежни коли, поминува една таква, а во неа спокојно си седат петнаесетина варшавјани во зимски капути и капи, чантите на колена, толку малку фали некој од нив, нога преку нога, па да зачита некој весник или уште подобро дневник „Вести“, небаре со такси се вози до Атенеумот на премиера на најновата драма од Јежи Шањавски. На сидовите наместо плакати – ливчиња.